

SSAD

Stratejik ve Sosyal Arařtırmalar Dergisi

ISSN 2587-2621

Cilt 6, 100. Yılında Büyük Taarruz Özel Sayısı, 30 Ağustos 2022

Volume 6, Special Issue: Great Offensive on 100th Anniversary, 30th August 2022

sisaddergi@gmail.com

Makale Türü/Article Type: Araştırma/Research

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 11.05.2022

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 14.06.2022

DOI: 10.30692/sisad.1115231

BÜYÜK TAARRUZ'DA YUNANLARIN BİR MEZALİM METODU: YANGIN ÇIKARMAK

An Atrocity Method of the Greeks in the Great Offensive: To Start Fire

Uğur ÜÇÜNCÜ

Prof. Dr.

Karadeniz Teknik Üniversitesi

Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

ORCID ID: 0000-0002-5282-8868

uucuncu@ktu.edu.tr

Atıf/Citation: Uğur Üçüncü (2022), "Büyük Taarruz'da Yunanların Bir Mezalim Metodu: Yangın Çıkarmak", *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi Büyük Taarruz Özel Sayısı*, C. 6, 30 Ağustos 2022, s.83-96.

Öz: Büyük Taarruz, Türkiye'nin yakın tarihindeki en önemli gelişmelerinden biridir. Milli Mücadelenin kazanılmasını müjdelemiş, yeni Türk devletinin kurulmasının öncülü olmuştur. Yunanistan tarihi açısından ise Büyük Taarruz "Küçük Asya Felaketi" olarak tanımlanmıştır.

Yunanistan Hükümeti, bu savaşta art arda yenilgiler almış, işgal ettiği Batı Anadolu topraklarını terk etmek zorunda kalmıştır. Yunan askerleri firar ederken, tahliye ettikleri Batı Anadolu'yu adeta harabeye çevirmiştir. Pek çok Müslümana değişik metotlarla mezalim yapmışlardır. Çekilmek zorunda kaldıkları bölgelerde, gerilerinde kan ve gözyaşı bırakmışlardır. İzledikleri mezalim metotlarından biri de yangınlar çıkarmak idi. Pek çok şehri, nahiyeyi ve köyü yakmışlardır. Yakaladıkları bazı Müslümanları da yakarak öldürmüşlerdir. Yunanlar Büyük Taarruz'da aldıkları ilk mağlubiyetten Batı Anadolu'dan tamamen çıkana kadar bu metodu kullanmışlardır. Büyük Taarruz sonrasında İzmir'de zuhur eden "Büyük Yangın" da bu metodun parçası olarak değerlendirilebilir. "Büyük Yangın" sırasında Yunan ordusu, Batı Anadolu'dan tamamen atılmıştı fakat İzmir'de Yunan ordusundan kalan firarı askerler, yerli ve yabancı işbirlikçileri bu yangını çıkarabilecek potansiyele fazlasıyla sahiplerdi.

Bu çalışmada, arşiv kaynakları, dönemin matbuatı gibi birinci el kaynaklar kullanılarak, Yunanların Büyük Taarruz'da çıkardıkları yangınlar ve sonuçları ortaya konacak ve değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler : Büyük Taarruz, Yunan, Yangın.

Abstract: The Great Offensive is one of the most important outcomes of Turkey's recent history. It heralded the victory of the National Struggle and became the pioneer of the establishment of the new Turkish state. On the other hand, the Great Offensive has been defined as the "Asia Minor Catastrophe" in Greek history.

The Greek Government suffered from consecutive defeats in that war and had to leave the occupied Western Anatolian lands. While the Greek soldiers were escaping, they almost destroyed the Western Anatolia, which they evacuated. They persecuted many Muslims with different kinds of methods and left behind blood and tears in the regions where

they had to withdraw. One of the cruel methods they followed was to start fires. They burned many cities, towns, and villages. They killed some captured Muslims by burning them. The Greeks used this method from their first defeat in the Great Offensive until they completely left Western Anatolia. "The Great Fire" that broke out in Izmir after the Great Offensive can also be considered a part of this method. Although the Greek army was completely expelled from Western Anatolia during "the Great Fire", the military remnants of the Greek Army remaining in Izmir and its local and foreign collaborators had the potential to start it.

In this study, by using primary sources such as the archival sources and the press of the period, the fires that the Greeks started during the Great Offensive and their results will be discussed and evaluated.

Keywords : The Great Offensive, Greek, Fire.

GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu, girmiş olduğu son Büyük Savaş'ta mağlubiyeti kabul ederek 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'ni imzaladı (Orbay, 1993, s. 92-149). Mondros Mütarekesiyle birlikte sınırlar küçülerek, Anadolu adeta Türk milletinin son sığınağı haline geldi. Fakat İtilaf Devletleri Anadolu'yu da Türklere fazla gördü ve Mondros Mütarekesinin 7. maddesini bahane ederek pek çok yeri işgal etti. Bunun üzerine Anadolu merkezinde Mustafa Kemal Paşa liderliğinde "Ya İstiklal Ya Ölüm!" anlayışıyla bir ölüm kalım savaşı başlatıldı (Atatürk, 1997, s. 9). İtilaf Devletlerinin işgallerine karşı yürütülen Kurtuluş Savaşındaki cephelerden biri de Batı Anadolu'da Yunanlara karşı açıldı. İngilizlerin desteğiyle 15 Mayıs 1919'da İzmir'i işgal edip, hızla yayılan Yunan ordusuna ve işbirlikçilerine karşı uzun ve şiddetli savaşlar yapıldı (Apak, 1990, s.1-29). Önce Kuvayı Milliye ile karşı konulmaya çalışılan Yunan kuvvetlerine, düzenli orduya geçildikten sonra İnönü Muharebeleriyle iki önemli zafer kazanıldı (Çalışlar, 2009, s.105-217). Kütahya Eskişehir Muharebelerinde Yunan ordusu Ankara'nın kapılarına kadar dayanmakla beraber (TİH, 1974) Başkumandan olarak Türk ordusunun başına geçen Mustafa Kemal Paşa'nın dirayetli ve kararlı yönetiminde Türk ordusu, Yunan ordusunun ilerleyişine Sakarya zaferiyle dur dedi (TİH, 1967, s. 7-8). Mustafa Kemal Paşa, Sakarya Savaşı'nın kazanıldığını müjdeleyen 13 Eylül 1921 tarihli emrinde 14/15 Eylül gece yarısından itibaren genel seferberlik ilan etti (Jaeschke, 1989, s. 161). Fakat ordu kumandanlarının Türk ordusunun genel bir taarruza kalkışamayacağına dikkat çekmeleri üzerine taarruz ertelendi (Sabis, 2021, s. 218-229).

Uzun bir hazırlık sürecinden sonra Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle Türk kuvvetleri Büyük Taarruzu 26 Ağustos 1922 sabahı bütün cephe hattında aynı anda başlattı (ATASE, İSH, 1784/75/75-3; ATASE, İSH, 1784/75/75-1; TİH, 1995, s. 95). Mustafa Kemal Paşa'nın başkumandanlığında Türk ordusu kısa süre içinde Yunan cephesini yardı ve Yunan ordusunun asıl kuvvetlerini 30 Ağustos'ta Dumlupınar Meydan Savaşında yok etti. Ardından vurucu gücünü kaybedip, kaçmaya çalışan Yunan birliklerinin artıklarının peşine düştü. Uzun süredir Yunan işgali ve baskısı altında kalan halk ve şehirler kurtarıldı. 18 Eylül 1922'de Büyük Taarruz sona erdi. Batı Anadolu'da esir, kaçak veya yaralı haricinde Yunan askeri kalmadı (ATASE, İSH, 1802/22/22-8a). Büyük Taarruz zaferi Türkiye'nin bütün dünyada varlığını bir kez daha ispat ettiği gelişme oldu. Türk milletinin Anadolu'dan atılmayacağı ispat edildi. Bunun idrakine varan işgalciler ise Mudanya ve Lozan Antlaşmalarıyla Türk milletinin ve kurduğu yeni devletin varlığını tanıdılar.

Yunanlar Büyük Taarruz ile birlikte Türk ordusu karşısında art arda yenilgiler alıp, işgal ettikleri yerlerden çekilmek zorunda kaldığında, savaşın kirli yöntemine başvurdu: Mezalim. Tahliye ettikleri bölgede uyguladıkları mezalim metotlarıyla, arkalarında hiçbir zaman unutulmayacak bir kan ve gözyaşı bıraktılar. Uyguladıkları mezalim metotlarından biri de yangınlar çıkarmaktı. Peki, Yunanlar, bu yangınları gerçekten sistemli ve planlı bir şekilde mi çıkardılar? Yangınların ne gibi etkileri ve sonuçları oldu? Yunan işgalinin hemen ardından İzmir'de çıkan ve adeta şehrin merkezini küle döndüren "Büyük Yangın" da Yunanların bu metodunun bir parçası mıdır? Çalışmada, dönemin ana kaynakları kullanılarak bu soruların yanıtları aranacaktır.

Büyük Taarruz Sürecinde Yunanlar Tarafından Çıkarılan Yangınlar

Yunan ordusu, Büyük Taarruzun başlamasından bir gün sonra ilk ciddi yenilgilerini aldı ve geri çekilmeye başladı. Bu geri çekilişte Türk halkına büyük zulümler yaptı. Bu zulümlerinde başvurdukları en önemli metotlardan biri şehir, köy, kasaba, ev, kulübe, ambar, ahıl, ahır gibi yerleri ve köylünün harman ve tahıl gibi iâşe ürünlerini yakmak, yakaladıkları Müslümanları yakarak katletmekti. Yunanlar 27 Ağustos'ta Afyonkarahisar'ı tahliye ederken şehri ateşe verdiler. 28 Ağustos tarihli öğleden sonraki tayyare raporlarında şu kayıt dikkat çekmekte idi: “Gazlıgöl'den itibaren garbe doğru düşman, köyleri ve harman yığınlarını yakmaktadır”(ATASE, *İSH*, 1786/155/155-9). Türk kuvvetlerinin Afyonkarahisar'a girmesinden sonra yangınlar halk ve askerler tarafından fazla büyümeden söndürülmüşse de tahribat büyüktü (*İstikbâl*, 7 Eylül 1922, s. 1). Afyonkarahisar Mutasarrıflığı şehrin zayıyatıyla ilgili 16 Ekim 1922 tarihinde hazırladığı 20 maddelik bir rapor yayınladı (Aygen vd., 1984, 28-30). Rapora göre Afyonkarahisar'da Yunanlar Akören, Deper, Kışlacık, Kalecik-i Kebir, Kalecik-i Sagir, Çakır, Çavdarlı, Doğanlar, Ulucak, Sülümenli, Döğer, Sarıcaova, Leğen, Beyköy, Eğret ve İhsaniye köy ve kasabalarını tamamen yaktılar (ATASE, *İSH*, 1786/156/156-17; ATASE, *İSH*, 1786/155/155-9; İlgar, 2000, s. 394). Yunanlar Afyonkarahisar ve civarını terk etmeden önce Müslüman mahallelerinin büyük kısmı ile civar köyleri yakarken halkın bir kısmını ise öldürdü (*Açıksöz*, 4 Eylül 1922, s. 1; *Yeni Adana*, 4 Eylül 1922, s. 1). Afyonkarahisar'dan kaçarken İmaret Camisi'ne topladıkları 600 kişiyi ise yakma girişiminde bulundularsa da Türk birliklerinin şehre girmesiyle bu teşebbüslerini gerçekleştiremediler (Aygen vd, 1984, s. 30).

Yunanlar tahliye etmek zorunda kaldıkları Eskişehir'de de yangınlar çıkardılar. 1 Eylül tarihli tayyare keşif raporuna göre Eskişehir üçü istasyon civarında, biri çarşıda, diğeri güneyde olmak üzere beş yerden yanmaktaydı (ATASE, *İSH*, 1784/83/83-2). Şehri önce yağmaladılar, ardından yaktılar. Yangından kaçmaya çalışanları ise kurşunlayarak öldürdüler. Öldürülen sivil halkın sayısı 250 civarındaydı. Şehrin pek çok mahallesi, içinde evleri, mağazaları, dükkânları, okulları, hamamları, mescitleri ve camileriyle yakılarak harabeye dönüştürüldü (ATASE, *İSH*, 1784/83/83-2; *Hâkimiyet-i Milliye*, 7 Eylül 1922, s. 1). Yunan ordusu Dumlupınar Meydan Savaşı esnasında ise Hamurköy'ü ve Çal köyünü tamamen yaktı (*Vakit*, 5 Eylül 1922, s. 1; *Yeni Adana*, 4 Eylül 1922, s. 1). Hamurköy ve Çal köy halkından yakaladıklarının bir kısmını yakarak öldürdüler, bir kısmına ise ağır işkenceler yaptılar (*Vakit*, 5 Eylül 1922, s. 1).

Yunanlar çekildikleri diğer yerlerde de yangınlarını ve zulümlerini artırarak devam ettirdiler. Altıntaş civarında Ulucak köyünde kadınlar ve çocuklar da dâhil olduğu halde halk câmilere, evlere kapatılarak diri diri yakıldılar (*Hâkimiyet-i Milliye*, 2 Eylül 1922, s. 2). 5. Süvari Kolordu Kumandanı Fahrettin Paşa, 29 Ağustos'ta Batı Cephesi Kumandanlığına çektiği telgrafta Ulucak'ta “düşmanın”, kadınları bir eve toplayarak yaktığını belirterek, bu vahşetin intikamını alacağına söz verdi (ATASE, *İSH*, 1786/156/156-17). 17 Ekim tarihli *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinde, Kütahya Altıntaş'tan bir okurun Yunan zulmünün geldiği noktayı gösteren mektubunu yayımlandı. Mektuba göre, Alıncak köyünün çocuk ve delikanlıları kızgın yağa sokulmak ve ateşe atılmak suretiyle öldürülmüşlerdi (*Anadolu'da Yunan Zulüm ve Vahşeti*, 1922, s. 48). Keza Menderes'in kuzey ve güneyindeki köyleri ve ele geçirdikleri kadın ve erkekleri de yaktıkları ifade ediliyordu (ATASE, *İSH*, 1802/20/20-21).

Yunan ordusunun Uşak'ı tahliye ettiği sırada şehir neredeyse tamamen yakıldı (Jaeschke, 1989, s. 190). Türk ordusu şehre girmeden hemen önce Yunanlar Uşak ve çevresinde yangınlar çıkardıkları gibi halka da zulümler yaptı (ATASE, *İSH*, 1786/140/140-1). Uşak'ta 322 Müslüman yakılarak öldürüldü (Tutsak, 1995, s. 310). Özellikle şehir merkezi tamamen yandı, kurtulmayı başarabilen halk gruplar halinde kaçtı. Türk ordusu şehre girdiğinde yangınlar devam etmekteydi. 1/2 Eylül 1922 tarihli askeri rapora göre şehirdeki yangınlar söndürülmeye çalışılmaktadır. Ova köyleri de tamamen yanmaktadır. Büyük Oturak istasyonundan itibaren şimendifer köprüleri tamamen, telgraf hatları ise kısmen tahrip edildi, Uşak istasyonu yakıldı. Yunanlar Uşak'tan çıkarken yanlarında götüremedikleri erzak, cephane ve tütün depolarını, tayyare hangarını ateşe

verdiler. Dönemin Anadolu Ajansının resmi verilerine göre, Uşak'ta 1.785, bağlı yerlerde 6.347 olmak üzere toplam 8.132 ev, 689 dükkân, 119 cami ve mescit yandı. Bunların yanı sıra birçok insan öldürüldü (ATASE, *İSH*, 1786/140/140-1; ATASE, *İSH*, 1784/83/83-1; ATASE, *İSH*, 1784/98/98-1; ATASE, *İSH*, 1784/100/100-1; ATASE, *İSH*, 1784/86/86-1). Büyük Taarruz sonrasında oluşturulan komisyon raporuna göre ise Uşak'taki yangın bizzat Yunan Mevki Kumandanı Miralay Samis ile Merkez Kumandanı Papaderilo tarafından hazırlandı ve uygulandı. Yangın neticesinde şehir merkezinde 1.800 hane ve dükkân, 16 cami, mescit ve tekke yandı (Tutsak, 1995, 310). Yunanların çıkardığı bu yangınlar Türk uçaklarının görevlerini yerine getirmelerine de engel oldu. 1 Eylül 1922 saat 06.00'da sivil tayyareci Mükerrrem ve mülazımievvel Osman Nuri Beylerin bildirdiklerine göre çekilen Yunan tümenlerini bombalamak için havalanılmışsa da Yunanların Uşak ve civarındaki köy ve harmanları yakmasından dolayı çıkan yoğun dumanlardan hedefler görülemedi (ATASE, *İSH*, 1784/98/98-1).

Babalık gazetesi başyazarlarından Samizade Süreyya'nın "Ordu ile Beraber (1)" başlıklı makalesi Uşak'ın ele geçirilişi, Yunanların çıkardıkları yangınları ve Türk askerlerinin ruhi durumunu göstermesi açısından önemlidir. Süreyya mektubunda şunları belirtmektedir: (*Babalık*, 12 Eylül 1922, s. 1).

"Dumlupınar'da iki gece kaldıktan sonra 2 Eylül'de müteveccihen hareket ettik. Uşak 1 Eylül Cuma günü akşam üzeri işgâl edilmişti. Yol üzerinde Kâin-i İslâm, Çarık ve Yenisaray nâmındaki köylerin Yunanlar tarafından yakıldığını gördük. Bilhâssa İkisaray köyünde Yunanlar pek çok mezâlîm icrâ' etmişlerdir. Dumlupınar ile Uşak'ın arası elli kilometredir. Bu mesâfe bilâ fâsıla muzaffer kitâ'larımızla dolu idi. Askerler şarkı söyleyerek güle oynaya gidiyorlardı. Ciddiyetle söylüyorum ben şimdiye kadar böyle muazzam asker hiçbir yerde görmedim."

2 Eylül'de Aydın ve çevresinde de yangınlar çıkarıldı. Aydın ve Nazilli neredeyse tamamen; Söke, Germencik ve Sultanhisar nahiyeleri ve Melek, Balad, Gencanlı ve Orakçılı köyleri büyük oranda yakıldı. Özellikle Aydın, birkaç bina haricinde tamamen yandı (ATASE, *İSH*, 1790/18/18-6). Aydın'da genel olarak 28.351 ev, 6.600 han, hamam ve dükkân, fabrika, debbağhane, bağhane ve 140 okul yakılarak harabeye döndü (*Hâkimiyet-i Milliye*, 18 Ekim 1922, s. 2). Söke de çıkarılan yangın ile pek çok mahallesini ve binasını kaybetti (*Babalık*, 19 Eylül 1922, s. 1).

Yunanlar, Manisa'yı ve ona bağlı Salihli, Eşme, Alaşehir ve Kasaba'yı (Turgutlu) da yakarak harabeye çevirdiler. Büyük Taarruzun hemen akabinde kurulan mezalim tahkik heyetinin kamuoyuna yansıyan raporuna göre Manisa, diğer yerler gibi plan ve program dâhilinde yakıldı. Ateşe verilmeden üç gün önce yerli Rum ve Ermeniler şehirden tahliye ettirildi. 6 Eylül akşamı Yunan Merkez Kumandanı Yagurci ve Erkan-ı Harbiye Reisi Filipos'un emir ve idaresinde göğüsleri kırmızı işaretli ve başları siyah kalpaklı yangın postaları Manisa'yı yaktılar. Yangını söndürmeye çalışanlar ise öldürüldüler. Kısa sürede şehri saran yangından canını kurtarmayı başaran Türkler dağlara sığınmak için yola koyuldular. Fakat bunların da bazıları Yunan çeteleri tarafından katledildiler (ATASE, *İSH*, 1786/143/43-1; 1a; ATASE, *İSH*, 1798/75/75-1; ATASE, *İSH*, 1798/76/76-1). Manisa'da toplam 3.500 kişi ateşe atılmak suretiyle öldürüldü (*Hâkimiyet-i Milliye*, 8 Ekim 1922, s. 2). Bunlardan biri Hüsrev Ağa Mahallesinden Mehmet oğlu arabacı esnafından Mustafa'nın annesi Şerife Hanım idi. Şerife Hanım Yunan askerleri tarafından yakılarak hayatını kaybetti (BCA, 272-0-0-12/40/2/21). Manisa'daki yangında 10.700 ev, 13 cami, 2.728 dükkân, 19 han, 16 bağ, 3 fabrika, 5 çiftlik, 9.740 köy evi yakıldı (*Hâkimiyet-i Milliye*, 8 Ekim 1922, s. 2). Manisa'da çıkan yangında sadece istasyon civarında 100-150 kadar bina yanmaktan kurtuldu (ATASE, *İSH*, 1802/21/21-24).

Salihli, Eşme, Alaşehir, Turgutlu ve Ahmetli de tamamen yakıldı, çok sayıda Türk öldürüldü (ATASE, *İSH*, 1786/143/143-1/1a; ATASE, *İSH*, 1798/75/75-1; ATASE, *İSH*, 1798/76/76-1). Yabancı gazetecilerden oluşan heyetin verdiği rapora göre Salihli'de çıkan yangında: 2.000 ev, 400 dükkân, 24 han ve otel, 16 fırın, 21 kahvehane, 5 fabrika, 1 sinema, 1 cami, 1 havra, 3 mektep,

hükümet konağıyla Posta ve Telgrafhane ve istasyon tamamen yandı. Alaşehir’de 3.000 dükkân, 10 cami, 20 mescit, 22 köy ve istasyon binası, Turgutlu’da ise 5800 ev yakıldı (*Hâkimiyet-i Milliye*, 1 Ekim 1922, s. 2; *Hâkimiyet-i Milliye*, 4 Ekim 1922, s. 4; *Hâkimiyet-i Milliye*, 8 Ekim 1922, s. 2). Yunanlar Ahmetli’de, 8 genç kıza tecavüz ettikten sonra onları bir ahıra doldurarak yaktı. Yine birçok kişi, bayıldıktan sonra midesine benzin akıtılarak ateşe verildi (ATASE, *İSH*, 1802/21/21-13). Salihli’de 100 kişi, Kula’da 30 Müslüman diri diri yakılarak öldürüldü (*Hâkimiyet-i Milliye*, 3 Ekim 1922, s. 4; *Hâkimiyet-i Milliye*, 8 Ekim 1922, s. 2).

Yunanlar Büyük Taarruz sürecinde İzmir’e bağlı yerlerde de yangınlar çıkardılar. İzmir ve civarındaki Sarıköy’de bulunan Yunus Emre, Ahi Şeyh köyündeki Lala Şahin, Seferihisar’ın Tekbir köyünde Lezeci Ahmet gibi toplamda 150 cami ve tekke, Yunanlar tarafından tamamen yakıldı veya tahrip edildi (*Hâkimiyet-i Milliye*, 15 Eylül 1922, s. 1). Karşıyaka’ya bağlı 53 haneli ve tamamı Boşnak olan 350 nüfuslu Boşnak-ı Cedit köyünün 22 hanesi, köyün camisi ve bir dükkânı yakıldı (BCA, 30-18-1-1/6/42/9/44). Köyde bazı kadınların ırzlarına geçildi (*Hâkimiyet-i Milliye*, 8 Ekim 1922, s. 2). Bornova yakınlarında 80 haneli, 350 nüfuslu Hacılar köyünde Yunanlar 20 haneyi ateşe verdiler. Bornova-Manisa yolu üzerinde 15 haneli tamamı Türklerden oluşan 100 nüfuslu Beşyol köyünün bütün evleri yakıldı. Yunan baskısından kaçmayı başarabilen köy sakinleri dağlara çekildiler. Yunanlar İzmir’den kaçarlarken, 17’si Cumaovası köyünde istasyon civarında, 4’ü köy içerisinde olmak üzere 21 haneyi ve 1 dükkânı ateşe verdiler. 135 haneli 785 nüfuslu Kızılca Dağ nahiyesinde 89 hane Yunanlar tarafından yakıldı. Yunanlar, Teselya muhacirlerinden oluşan 35 haneli Çaybaşı köyünü de tamamen ateşe verdiler. Köyün camisi ve okulu yangın sonunda harabeye dönüştü. 200 haneli Ahmed Beyli (Gavurköy) köyünün 155 hanesi, Torbalı nahiyesinin 78 hanesi, 23 haneden oluşan Tesalya muhacirlerinin yaşadığı Kuşçu Biruni köyünün bir hanesi hariç tamamen yakıldı (BCA, 30-18-1-1/6/42/9/6, 7, 25, 31, 34, 41). Bergama’nın İkinci Yol mahallesinde 15, Ertuğrul mahallesinde 10, Moviy(?) mahallesinde 5 ev Yunanlar tarafından harap hale getirildi (BCA, 272-0-0-12/40/43/14/ 40, 44, 49). Urla’da kilise ve mektep binalarını ele geçiren 1.000 kadar silahlı Rum kasabanın bazı yerlerini yaktılar ve 14 Eylül sabahı Özbek istikametinde kaçtılar (ATASE, *İSH*, 1802/21/21-29; ATASE, *İSH*, 1790/18/18-5; ATASE, *İSH*, 1785/9/9-1). Urla’daki yangın 14 Eylül’de devam etti (ATASE, *İSH*, 1802/22/22-3). Kuşçular, Sarı Abdallar ve Deve Deresi köylerinde pek çok ev enkaza döndü (BCA, 30-18-1-1/6/42/9/48-52). İzmir Hisarlık, Dirilik çiftlikleri ve Kozluca köyü de tamamen yakıldı. Kadınlara ve kızlara tecavüz edildi ve erkeklerle beraber yakılarak öldürüldüler. Yunanların yakmaya fırsat bulamadan Türk ordusu tarafından geri alınan Menemen’de 150 kişi farklı metotlarla katledildi (ATASE, *İSH*, 1802/21/21-16; *Hâkimiyet-i Milliye*, 8 Ekim 1922, s. 2). Sahile yakın Kumtepe köyünde Yunanlar erkek, çocuk olmak üzere 30 kadar Müslümanı evlere doldurarak yaktılar (ATASE, *İSH*, 1785/9/9-1).

Yunanlar Bursa’nın merkezini yakmak için hazırlıklar yaptılarsa da başarılı olmadılar (*Hâkimiyet-i Milliye*, 4 Ekim 1922, s. 2). Yine de Bursa merkezde bazı kiliseler ile Rum ve Müslüman evlerini ve Kaladar-Rumköyü hattını yaktılar. Bursa’dan çekilirlerken ise şehrin kuzeybatısında birçok köyü ateşe verdiler (ATASE, *İSH*, 1790/17/17-8; ATASE, *İSH*, 1787/22/22-1; ATASE, *İSH*, 1802/21/21-21a). Örneğin Yunan ordusu firar ederken, Gemlik’in 1.000 kişilik Kurşunlu köyü içindeki camisiyle birlikte tamamen yakıldı (BCA, 272-0-0-12/40/1/11). Bursa’nın Ahmetbey köyü, Yunanlar tarafından yakıldığı gibi bazı kadınlar tecavüze uğradılar (*Hâkimiyet-i Milliye*, 12 Ekim 1922, s. 3). Masharhasan köyü halkından Salim kurşun ve süngü ile yaralandıktan sonra petrolle yağlanıp yakılarak feci şekilde öldürüldü (*Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, 1992, s. 201).

İzmir Büyük Yangını

Kuşkusuz Büyük Taarruz sürecinde çıkan en büyük yangın İzmir şehir merkezinde gerçekleşti. Türk ordusunun İzmir’e girmesinden dört gün sonra şehirde çıkan ve hızla yayılan yangın halen tarihçiler tarafından tam olarak aydınlatılmadı. Adeta bir şehrin yok olmasına neden olan ve yüzyılın yangını denilebilecek bu büyük facia kimler tarafından ne amaçla çıkarıldığı tartışma

konusudur. Yunanların ve Ermenilerin penceresinden bakıldığında yangının Türkler tarafından çıkarıldığı değerlendirilirken Türkler ise Yunanları ve Ermenileri suçlamaktadır (Shaw, 2000, s. 1731-1732). İzmir'deki yangın 13 Eylül 1922'de öğle vakti İzmir'in Frenk mahallesinde Suzan sokağında çıktı. 13 Eylül tarihli harp raporunda yangının Ermeniler tarafından çıkarıldığı anlaşıldığı ifade edildi. Rapora göre çıkan ilk yangın itfaiye tarafından söndürüldüğü sırada Ermeni kilisesinden "bomba ateşi" yapıldı (ATASE, İSH, 1802/21/21-26a). Fevzi Paşa'nın 13 Eylül'de bildirdiğine göre İzmir'in kurtuluşunun ardından teslim olmayan ve İnzibat Müfrezelerine silah ve bomba ile karşılık veren Ermeni çeteler, kendi mahallelerini ateşe verdiler. Yangın yayılarak rıhtım yönüne ilerledi (ATASE, İSH, 1790/18/18-3). Türk basınında ise kabul gören şekliyle yangın Ermeni mahallesinin dört yerinden çıktı ve kısa süre içinde Frenk ve San Dimitri mahallelerine Gül Caddesi yoluyla yayıldı (*Hâkimiyet-i Milliye*, 17 Eylül 1922, s. 1; *İkdâm*, 15 Eylül 1922, s. 1; *Peyâm-ı Sabâh*, 16 Eylül 1922, s. 1). Yangının yayılmasında, işgalden beri çıkmayan şiddetli güneydoğu rüzgârının o gün görülmesi büyük amil oldu (*İkdâm*, 16 Eylül 1922, s. 1; *Yeni Adana*, 19 Eylül 1922, s. 2). Yangın Ermeni ve Rum mahallelerinden başka Müslüman mahallesinin de bir kısmını yaktı (*Babalık*, 19 Eylül 1922, s. 1). Yangının çıkmasıyla birlikte İzmir halkı hayatlarını kurtarmak için şehrin dışına kırlara doğru kaçıştı (*Peyâm-ı Sabâh*, 17 Eylül 1922, s. 2). Yangından Avrupalılar da zarar gördüler. Avrupa devletlerinin Konsolosluk binalarının çoğu yandığı gibi birçok Avrupalının da evi kullanılamaz hale geldi. Evsiz kalan Avrupalılar büyük telaş içinde limandaki vapurlara sığındılar (*Yeni Adana*, 19 Eylül 1922, s. 2).

14 Eylül akşam raporuna göre yangın devam etmekte ve söndürülmeye çalışılmaktadır. Yangının söndürülmesi için Ermeni mahallesine gidenlere bazı binalardan bomba ve silah atıldı. Bu durum yangının söndürülememesi ve yayılmasındaki ana sebeplerden birisi oldu. Yangının faillerinden birkaçı suçüstü yakalandı. Şehrin farklı yerlerinde ve benzin depoları civarında bazı yeni yangınlar çıkarıldıysa da söndürüldü. Daha önce şehri terk eden İngiltere vatandaşlarından başka Fransa ve İtalya vatandaşları da adı geçen devletlerin askerleri tarafından vapurlara bindirildiler. Önceleri Rumların bu vapurlara binmeleri yasaklandı (ATASE, İSH, 1785/9/9-1; ATASE, İSH, 1802/21/21-28a).

TBMM Hükümeti, yangının sebeplerini ortaya koyabilme adına bir tahkikat yaptırdı. Tahkikat kısa süre içinde tamamlandı (*Peyâm-ı Sabâh*, 18 Eylül 1922, s. 1). Tahkikat sonucu, 14 Eylül tarihli harp raporunda ve 15 Eylül tarihli resmi tebliğde yayınlandı. Buna göre yangın, Ermeni ve Rum millî teşkilatlarının tertibi ile çıkarıldı. İngiliz konsoloslğunun son iki gün zarfında bu teşkilatları teşvik ettiği haber alındı. Rapor bu bilgilerin şehirdeki yabancılar tarafından da teyit edildiğini bildirdi. Zira yangında evleri yanan Hristiyanlar ve yabancı vatandaşlar, yangının Ermeniler tarafından kasten çıkarıldığını söylediler. Yangın mahallerinde bir kaç kişi öldü ve bazı gayrimüslimler suçüstü halinde yakalandılar (ATASE, İSH, 1802/21/21-28a).

Yangın 14 Eylül'de devam etmesine rağmen bazı gazeteler yangının yirmi dört saat içerisinde söndürüldüğünü öne sürdüler. Gazeteleri yönlendiren haber kaynaklarından biri Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa'nın telgrafı idi. İstanbul'da Hamit Bey'e çektiği telgraf şöyleydi: (*Hâkimiyet-i Milliye*, 18 Eylül 1922, s. 1).

"İzmir'de 13 Eylül akşamı Ermeni Mahallesinin müteaddid noktalarından harik zühur etmiş ve kitaâtımız tarafından muâvenete şitâb edilerek Frenk Mahallesi Ermeni ve Rum mahalleleri ve Müslimân mahallesinin bir kısmı muhterik olduğu hâlde yirmi dört saat zarfında itfâ' edilmiştir.

14 Eylül

Karârgâh-ı Umûmî Erkân-ı Harbiyye-i Umûmîyye Reisi

Fevzi"

Gerçekten de yangın, kontrol altına alınmasına rağmen kısa sürede yeni çıkarılan yangınlarla ve rüzgârın etkisiyle tekrar yayıldı. Ertesi gün de aynı durum görüldü. 15 Eylül öğle vakti büyük oranda yangın söndürülmesine karşın öğleden sonra saat 14.00'da bazı noktalarda yeniden yangınlar çıkarıldı (ATASE, *İSH*, 1802/22/22-1a). Yapılan müdahalelerle yangın akşamüzeri kontrol altına alındı (ATASE, *İSH*, 1790/18/18-5; ATASE, *İSH*, 1790/18/18-6). Fevzi Paşa Milli Savunma Bakanlığına gönderdiği 16 Eylül 1922 tarihli harp raporunda ise yangının 15 Eylül akşamı itibarıyla tamamen söndürüldüğünü belirtti (ATASE, *İSH*, 1790/19/19-2). Buna karşın 16 Eylül harp raporundan anlaşıldığına göre yangın hafiflemekle beraber devam etti (ATASE, *İSH*, 1802/22/22-4a). İzmir yangını kesin olarak ise 17 Eylül tarihinde söndürülebildi.

Yangının 17 Eylül'de söndürülmesinden sonra şehir tam bir enkaz yığına dönüştü. Birçok insan öldü, yaralandı ve evsiz kaldı. Maddi anlamda da çok büyük zararlar oluştu. Yangın nedeniyle İzmir'de bulunan mültecilerin durumu ise oldukça kötüleşti. Yangında zaten sıkıntılı bir hayat yaşayan çok sayıda Rum mülteci yangın ve iâşe eksikliği nedeniyle hayatlarını kaybetti (*İstikbâl*, 24 Eylül 1922, s. 1; *İkdâm*, 16 Eylül 1922, s. 1). *İstikbâl* gazetesi mültecilerin durumlarını şöyle sayfalarına taşıdı (*İstikbâl*, 24 Eylül 1922, s. 1):

“Dâhilden ilticâ’ eden ve 3 sene Müslimân kanı içen Rum mültecileri, bir Amerikalı muhâbirin müşâhedesine nazaran, âteş ile deniz arasında sıkışmışlar ve fecî’ ölümü gözleriyle görmüşlerdir. Yangın yüzünden bunların iâşeleri tem’in edilememiş ve aralarından birçok telefât olmuştur.”

Tahkikatta bulunan yabancı heyetler yangında ölenlerin sayısını 1.000 kişi tahmin ettiler (*İkdâm*, 16 Eylül 1922, s. 1). Yangından kurtulanlara ise Hükümet yardım elini uzattı. 18 Eylül tarihli harp raporunda belirtildiğine göre, İzmir'de 10.000 kadar yangınde Ponta ve civarındaki pavyonlara yerleştirildi ve istirahatları temin edilerek koruma altına alındı. Kendilerine peksimet dağıtıldı (ATASE, *İSH*, 1802/22/22-7).

Yangının ekonomik kaybı da çok fazla oldu. THR Ajansı hasar miktarını 60 milyon dolar tahmin etti (*Hâkimiyet-i Milliye*, 19 Eylül 1922, s. 1). İzmir'in en gelişmiş ticarethane ve yazlıklarıyla ünlü Bornova, tamamen yandı (*Peyâm-ı Sabâh*, 16 Eylül 1922, s. 1). İzmir yangınında yabancı devletlerin de büyük zararları oldu. Uluslararası ticaret şehri konumundaki İzmir'de yabancıların birçok şirketleri vardı. Amerika'nın İzmir'deki Tevniyanko(?) şirketinin, değeri iki milyon tahmin edilen tütünleri yandı. Amerikalıların İzmir'de mali kaybı toplam 5 milyon lira civarında olduğu tahmin edildi. İzmir Frenk mahallesindeki Amerikan konsolosluğu, Amerika Hıristiyan Gençler Cemiyeti (YMCA) ve Amerikan Commercial Şirketi gibi Amerikan kuruluşlarının binaları da yandı. Bunların yanı sıra çok miktarda Amerikan vatandaşı evlerini yangında kaybetti. Amerika vatandaşları İzmir yangınından kurtarılmak için şehirde bulunan Amerikan gemilerine bindirildiler¹ (*İkdâm*, 16 Eylül 1922, s. 1). 13 Eylül'de Amerikan Konsolosu, memurları, konsolosluk evrakları ve 600 Amerikan vatandaşı bir Amerikan savaş gemisiyle Pire'ye götürüldüler (*İkdâm*, 16 Eylül 1922, s. 1). Yangında Amerikan vatandaşlarından 14 kişinin kayıp ihbarı var idi (*Peyâm-ı Sabâh*, 17 Eylül 1922, s. 2).

Yangından İzmir'deki Fransız kuruluşlar da etkilendiler. Saint Jozef Fransız Koleji, Providans Manastırı, Notre Dame de Sion Koleji, Orosdi Back mağazası, Mesajeri Maritim Vapur Kumpanyası, Avrupa Şark Fransız Kumpanyası tamamıyla yandı. Kolej Lazarist Dosare de yanan Fransız yapılarındandı. Fransız hastanesi harabeye dönüştü. Hastanenin yeni binası ise kısmen zarar gördü. Cezayir Emlak Bankası, “*Memalik-i Şarkıye Fransız Bankası*”, Atina Bankası ve Osmanlı Bankası yangın nedeniyle zarar gördüler. Fransız kuruluşlarındaki bu zarara rağmen Fransız vatandaşlarından hiç kimse hayatını kaybetmedi (*Peyâm-ı Sabâh*, 19 Eylül 1922, s. 1).

¹ Örneğin ABD Hükümetinin talimatıyla İstanbul'da ABD'nin Yüksek Komisyon üyesi Amiral Mark L. Bristol, İzmir'in kurtuluşundan birkaç gün öncesinde, Amerikalıların mallarını ve çıkarlarını korumak için İzmir'e birkaç destroyer ile Mudanya'ya bir avcı deniz altısı göndermişti. Bkz. (The New York Times, 7 Eylül 1922).

İngilizlerin de mali kayıpları çoktu. Nitekim İzmir'de birçok İngiliz ticarethanesi yandı (*İkdâm*, 16 Eylül 1922, s. 1).

Yunanlar İzmir yangınına uluslararası alanda Türkler aleyhinde kullanmaya çalıştılar (*Peyâm-ı Sabâh*, 16 Eylül 1922, s. 1). İzmir yangınının Türkler tarafından çıkarıldığını savundular, yangını Hristiyanlık için büyük bir yıkım olarak gösterdiler ve Türkleri uluslararası alanda protesto ettiler. Yangının İzmir'de sözde Türk mezaliminin en önemli vasıtası yapıldığını ileri sürdüler. 16 Eylül tarihli Atina telsizinde bildirildiğine göre İzmir'de ancak Türk mahallesi Ponta civarındaki bazı evler sağlam kaldı. Şehri saran alevler içerisindeki katliamlar ve dehşet sahneleri tasvir edilemez vaziyettir. Şehrin birçok noktaları askerler tarafından ateşe verildi. Atılan yangın bombalarıyla yangın büyüdü. Evlerde veya kiliselerde gizlenen erkek, kadın ve çocuklar yangından kaçmak için sokaklara çıkınca mitralyöz ateşiyle karşılandılar. Olaylara şahit olanlar Katolik Kilisesine sığınan çok sayıda Hristiyanın orada bulunan Fransız subaylarına rağmen öldürüldüklerini anlattılar. Bu “katliamlar” ara sıra mağdurların “katliamcılara” attıkları para ve mücevherleri toplamak için hareketlenmeleri ile geçici olarak durdu. Fakat bu eşyaları topladıktan sonra tekrar öldürmelere başladılar. Çok sayıda kadının, kızın ırzlarına geçildi ve namusları kirletildi. Bundan dolayı pek çok kişi intihar etti. Bu “mezalimden” kurtulmak için deniz kenarına ulaşabilenler denize atlayarak öldüler. Mültecilerin anlattıklarına göre Fransız ve İtalyan Sefaretleri mültecileri kabul etmediler. İngiliz gemileri ise öncelikle İngilizleri kurtardı. Bütün mülteciler Amerikan savaş torpidolarıyla ve gemileriyle kendilerini kurtarmak için çalıştığını ifade ettiler. Atina Telsizi Türk “vahşetine” kurban olanların gerçek sayısının belli olmasa da yüz bini geçebileceğini öngördü. İzmir eski Komiserliğinin hizmetinde bulunan pek çok yerli Türk de öldürülenler arasındadır. Yine Urla'nın Türk askerleri ve köylüleri tarafından yakıldığını, bütün Rum ve Ermeni halkın öldürüldüğünün haber alındığı ifade edildi (BCA, 30.10.0.0/54/355/13/27-29, 31).

Yunan Hükümeti, Mustafa Kemal Paşa liderliğindeki Türklerin İzmir yangını başta olmak üzere Rumlara karşı yaptıklarını iddia ettikleri “mezalimin” belirli bir program dâhilinde gerçekleştiğini ileri sürerek uluslararası desteği almayı amaçladı. 17 Eylül tarihli Atina telsizine göre “Kemalistler” bir program doğrultusunda hareket ettiler. Mustafa Kemal Paşa çoktan beri İzmir'i tahrip etmek için bekledi, fırsatını bulunca da faaliyete geçti. İzmir yangını Mustafa Kemal Paşa tarafından organize edildi. Mustafa Kemal Paşa'nın Neron gibi İzmir'i alevler içinde yanmasını seyrettiği belirtildi (BCA, 30.10.0.0/54/355/13/12).

Atina telsizi İzmir'de yapıldığını iddia ettiği mezalimin 1453'te İstanbul'da meydana getirilen faciayı andırıldığını deklare etti (BCA, 30.10.0.0/54/355/13/24). Yunan basını ise yapılan “vahşetin” Türkiye tarihinin kaydettiği bütün mezalimle yarışabileceğini yazdı. Basına göre 1822'de Sakız'da Rumlara, 1895, 1896, 1909, 1915 ve 1916 yıllarında Ermenilere tatbik edilen “katliam” kat kat geçti. Türkler, tarihinde yaptıklarından dolayı bütün dünyada “Vahşi Türk” olarak anılmaktadır. Yunan basını: “*Medeniyet ve insanlıkla hiçbir alakası olmayan bu katliamcı millet, Cengiz Han'ın ve Timurlenk'in hakiki ahfadı olduğunu her defa ispat etmişlerdir.*” ifadelerini de kullandı (BCA, 30.10.0.0/54/355/13/25) Yunan matbuatı, bu iddialarını uluslararası kamuoyuna taşırken Türklerin sadece Rumları değil bütün Hristiyanları hedef aldığını ileri sürdüler (BCA, 30.10.0.0/54/355/13/11-12).

Yunan Zulmüne Karşı Tepkiler

Büyük Taarruz sürecinde Yunanların cephe gerisinde uyguladıkları zulümler Anadolu ve İstanbul'da büyük tepkilere neden oldu, uluslararası alanda protesto edildi. TBMM Hükümetinin Başbakanı Rauf Bey, müttefik devletlerin İstanbul elçi ve temsilciliklerine 4 Eylül 1922'de bir nota verdi. Notada Yunanların halka yaptığı mezalim ortaya kondu. Mezalimin durdurulması için Yunanistan hükümetine baskı yapılması istendi (*Açıksöz*, 4 Eylül 1922, s. 1; *Yeni Adana*, 4 Eylül 1922, s. 1). Türk Genelkurmay Başkanlığı da Yunanların zulümlerini sonlandırmak için işgal bölgesine uçaklarla 4 Eylül'de Rumca ve Türkçe beyannameler attı (Jaeschke, 1989, s. 189).

Yunan ordusuna hitaben Rumca yazılan ilk beyannamede Türk ordusunun askeri zaferleri ortaya konuyordu. Ardından Yunan askerlerinden teslim olarak hayatlarını kurtarma çağrısında bulunuluyordu. Şehirleri, mahalleleri, köyleri yakan, sivil halka zulüm yapan Yunan kumandanlarının ve askerlerinin cezalandırılacakları bildiriliyordu (*Varlık*, 4 Eylül 1922, s. 1). İkinci beyanname Türkçe olup cephe gerisindeki Müslüman halka hitap ediliyordu. Beyannamede halkın Yunanlardan korkmamaları, köyleri yakmaya ve zulüm yapmaya çalışan Yunanlara karşı mücadele etmeleri tavsiye ediliyordu (*Babalık*, 5 Eylül 1922, s. 1; *Hâkimiyet-i Milliye*, 4 Eylül 1922, s. 1):

“... Sevgili Türkiyeliler, Sevgili kardâşlarımız! Türk ordusu, Yunan ordusunu perişân etti. Yunanlar her tarafta topunu tüfeğini bırakıp inhizâm ve dehşet içinde kaçıyor. Etrafı sarılanlar her yerde teslim oluyor. Yunan askerleri geçtikleri yerlerde Müslimân ahâlîye eziyet ediyor. Köyleri, harmanları yakıyor. Kadınlara ve çocuklara işkence ve hakâret ediyorlar. Ey ahâlî! Sakın korkmayınız. Sizi kurtarmak için üç senedir dağlarda çarpışan ordunuza Cenâb-ı Hak büyük bir zafer verdi. Yıldırım gibi Yunan cellâdlarını kovalıyor. Kadınlarınızı, çocuklarınızı düşman kaçarken dağlara ve emîn yerlere saklayınız. Eğer düşman bir köy yakmağa, bir yol tahrib etmeye teşebbüs ederse hemen ona hücum ediniz. Kaçan düşmanın yanında kalan her köy emniyetle bilsin ki Türk ordusu yirmi dört saat geçmeden yetişiyor. Bir de hangi Yunan kıt'ası ve kumandanı mezâlîm yaparsa onun numrosunu ve kumandanın ismini öğreniniz”.

Bu çabalara rağmen bir sonuç alınamadı, Yunan ordusu ve işbirlikçileri yangınlarını ve mezalimini sürdürdü. TBMM, 7 Eylül tarihli oturumunda aldığı karar gereği İkinci Başkan Adnan Bey imzasıyla Hamit Bey vasıtasıyla İstanbul'daki yabancı devlet elçilerine gönderilen nota ile Yunanistan uluslararası alanda bir kez daha protesto edildi (Jaeschke, 1989, s. 192; *Peyâm-ı Sabâh*, 10 Eylül 1922, s. 1). Notada belirtildiğine göre, mağluben geri çekilen Yunanların “şimdiye kadarki cinâyâtına devam ederek her tarafta şehir ve köyleri yakmakta ahâlî-i İslâmiyyeyi ma'bed ve mebânîye doldurarak ihrâk etmekteydi” (*Yeni Adana*, 13 Eylül 1922, s. 1). TBMM Hükümetinin Roma temsilcisi Celaleddin Bey de Yunanistan'ı Cemiyet-i Akvam nezdinde şiddetle protesto etti (*Hâkimiyet-i Milliye*, 21 Eylül 1922, s. 2). Merkezi Kayseri'de bulunan “Umûm Anadolu Türk Ortodoks Müstâkil Kilisesi” Müttefik Devletler Temsilcilikleri, Dışişleri Bakanlıkları ve Amerika nezdinde Yunan ordusunun mezalimine protestoda bulundu (*Babalık*, 22 Eylül 1922, s. 1). Papa Eftim başkanlığındaki Türk Ortodoksları protesto kararını 17 Eylül tarihinde Kayseri Ayanikola kilisesinde yaptıkları 8. Genel toplantıda aldılar (Kars, 1999, s. 126).

Türk basını, Büyük Taarruz sürecinde Türk resmi makamlarının telkinleri doğrultusunda, resmi tebliğlerden, şahitlerin anlatımlarından ve tarafsız yabancı gözlemcilerin raporlarından yola çıkarak Yunanların çıkardıkları yangınlara ve yaptıkları mezalime dair yüzlerce haberi sayfalarına taşıdı. Gazetelerde çıkan bazı başlıklar şöyle idi: (*Babalık*, 19 Eylül 1922, s. 1; *Hâkimiyet-i Milliye*, 18 Eylül 1922, s. 1; *Hâkimiyet-i Milliye*, 19 Eylül 1922, s. 1; *Hâkimiyet-i Milliye*, 20 Eylül 1922, s. 2; *Yeni Adana*, 30 Ağustos 1922, s. 1; *Yeni Adana*, 6 Eylül 1922, s. 2; *Yeni Adana*, 10 Eylül 1922, s. 1).

“Yunanlar ve Vahşette Berdevâm. Kaçarken Bile Beşeriyeti Utandıracak Cinâyâtı İşliyorlar”, “Garbî Anadolu'da Yunan Vahşeti”, “Yunan Yaygaraları”, “Vahşî Muhterisler Utanmıyorlar”, “Avrupa İzmir'deki Kundakçılık Şenâatını Takbîh Etmektedir. Rum-Ermeni Teşkilâtı Yangın Çıkarttığı Gibi, Söndürülmesine de Muhâlefet Etmişlerdir, Bu Şenâatteki Hakikat Yapılan Propagandalara Rağmen Avrupa Matbûâtınca Anlaşılmıştır”, “İzmir Yangını Bir Mel'anetin Eseridir. El'an Ortalığı Karıştıracaklarını Zan Eden Mel'unlar, Güzel Şehrimize Ateş Verdiler”, “Ödemiş'teki Mezâlîm”, “Düşmânın Yurdumuzda Yaptığı Cinâyetler ve Yangınlar”, “Eskişehir Mezâlîmi”

Büyük Taarruz sonrasında uluslararası alanda Yunan zulmünü ortaya koymak için Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa bir adım attı. İstanbul'da TBMM temsilcisi Hamid Bey'e 24 Eylül'de gönderdiği telgrafta Yunan zulmüne dair Anadolu Ajansı tarafından gönderilecek telgrafların dâhili ve harici basında hızla yayınlanmasının sağlanmasını istedi (ATASE, *İSH*, 1737/149/149-1).

Türk basını Büyük Taarruz sürecinde olduğu gibi sonrasında da Yunan mezalimine dair yazılara yer verdi. Taarruz sonrasında özellikle Yunan işgalinde bulunan Trakya'da ve Adalarda Müslümanlara karşı aynı zulmü sürdürdüğünü iddia etti. Ayrıca Batı Anadolu'da Yunanlar tarafından yapılmış olan tahribatı sayfalarına yoğun şekilde taşımaya devam etti. O süreçteki gazetelerin bazı başlıkları ise şöyle idi: (*Şark*, 4 Ekim 1922, s. 2; *Hâkimiyet-i Milliye*, 2 Ekim 1922, s. 2; *Hâkimiyet-i Milliye*, 9 Ekim 1922, s. 3; *Hâkimiyet-i Milliye*, 10 Ekim 1922, s. 3; *Hâkimiyet-i Milliye*, 23 Ekim 1922, s. 1; *Yeni Adana*, 19 Eylül 1922, s. 3; *Yeni Adana*, 20 Eylül 1922, s. 2).

“Yunan Cinâyetleri”, “Uşak Fâciası, Halide Edip Efendi'nin riyâsetindeki Komisyon Dünyaya Müthiş Fâcia İzleri Gösteriyor”, “Trakya'da Yunan Vahşeti”, “Anadolu'daki Şehirlerimiz Gibi Trakya'yı da Yunanlar Kömür ve Kül Yığını Haline Sokmaya Çalışıyorlar”, “Bursa Havâlisinde de Aynı Şenâat, Yunanlar Köpeklerde Bile Tesâdüf Edilmeyen Ruhlarını Bursa Havâlisinde de Göstermişler ve Kadınlarımızı ve Çocuklarımızı, Diri Diri Yakmışlardır”, “Girit Müslimânları İmha Olunuyor”, “Uşak'ta Mezâlim ve Ganâim”, “Yunan Mezâlimi”.

Yabancı gazete yazarlarının, siyasi ve askeri temsilcilerin mezalime uğramış yerleri yerinde incelemeleri ve şahit olduklarını uluslararası mecralara taşımaları teşvik edildi. Yunan ordusunun İzmir'e doğru kaçarken geçtiği şehir ve köylerde gerçekleştirdiği mezâlimi bizzat görüp tahkik eylemek için içlerinde Türklerin de bulunduğu bir yabancı heyetin bölgede ziyareti takdirle karşılandı. Heyet Roma basını adına Giustiniani, Paris gazeteleri adına Alfred Dermond, *Le Tan*, *Le Matin* ve *Jurnal* adına muhabir Madam Schneider, Amerikan basını adına Mr Price ve Mr Pernicis(?), İstanbul basını adına Naşid ve İzmir gazeteleri adına ise *Sada-yı Hak* başyazarı Sırrı Beylerden oluşmaktaydı. Gazeteciler heyeti ve İzmir Amerikan Konsolosu Jams Phark, 29 Eylül tarihinde İzmir'den Alaşehir'e yola çıktılar (*Sada-yı Hak*, 30 Eylül 1922, s. 1; *Hâkimiyet-i Milliye*, 8 Ekim 1922, s. 2). Heyet Alaşehir'den başka Menemen, Manisa, Kasaba, Salihli ve civarında da araştırmalarda bulundu, fotoğraflar çekti, halkla temas etti ve raporlar hazırladı (*Hâkimiyet-i Milliye*, 19 Ekim 1922, s. 4).

İçlerinde yukarıda isimleri verilen yabancı gazetecilerin de bulunduğu bir başka yabancı heyet ise 15-17 Ekim tarihlerinde İzmir-Burhaniye ve Balatçık-Söke şimendifer hattı boyunca Yunanların yaptıkları tahribatı ve mezalimi incelediler. Heyette Ernest Renan torpidosundan Fransız Mülazımı Mösyö Vetebyard, Fransız Bahriye Yüzbaşı Mösyö Bonarandi, *Deba* gazetesi adına Mösyö Jorjdu, İsviçre'de yayınlanan *Lozan* gazetesi muhabiri Mösyö Alber Sepla, *Jurnal Ditalya* ve *Mesacero* gazeteleri adına Mösyö Filipoci, *Newyork Herald* adına 219 numaralı Amerika Torpidosundan Mülazım Mösyö Perry, Amerika Muavenet Cemiyeti adına Mösyö Burc, İzmir'de yayınlanan *Eko dö Frans* ve *Luluvan* gazeteleri adına Mösyö Alfred Dermond, Madam Schneider ve Madmazel Schneider, *Sada-yı Hak* gazetesi adına Turgut Bey, Atina'da yayınlanan *Hayat* gazetesi adına seyyar muhabir Memduh Rıfkı Beyler yer aldılar. Heyette ayrıca Yüzbaşı İsmail Hakkı da bulunmaktaydı. İncelemelerden sonra İsmail Hakkı bir rapor hazırladı. Fransız gazeteci Madame Berthe Georges Gaulis de Yunan mezalimine maruz kalan Aydın, Nazilli, Söke, Afyonkarahisar, İzmit ve Bursa'da incelemelerde bulundu (*Hâkimiyet-i Milliye*, 9 Ekim 1922, s. 2; *Hâkimiyet-i Milliye*, 16 Ekim 1922, s. 2). Gördüklerinden çok etkilenen Madame Gaulis, *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesiyle yaptığı mülakatta Yunanların tüm insanlığın yüzünü kızartacak mezalimini Fransa basını vasıtasıyla Avrupa'ya duyuracağını belirtti (*Anadolu'da Yunan Zulüm ve Vahşeti*, 1922, s. 25-27). Gaulis'in Yunan mezalimini ortaya koyma çabası Türkiye'de takdirle

karşılandı, gittiği yerlerde resmi görevliler tarafından karşılandı ve şerefine ziyafetler verildi (*Hâkimiyet-i Milliye*, 23 Ekim 1922, s. 4).

Mezalimi kayıt altına alma, içeride ve dışarıda tüm boyutlarını gözler önüne sermek için Matbuat ve İstihbarat Genel Müdürlüğünün aldığı karar gereği kitap, risale gibi yayınlar yapıldı.² Şair ve gazeteci Tahir Karaoğuz, Anadolu'da yapılan Yunan zulmünü ortaya koymak için *Orta Anadolu'da Yunan Fâciaları* başlıklı bir kitap çıkaracaktı (Karaoğuz, 1922). Başkumandan Mustafa Kemal ve Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşalar gönderdikleri bir mektupla Karaoğuz'un bu eserinden dolayı kendisini kutladılar (*Hâkimiyet-i Milliye*, 11 Ekim 1922, s. 4). Yine Matbuat ve İstihbarat Matbaası'nda, *Orta Anadolu'da Yunan Mezalimi ve Anadolu'da Yunan Zulüm ve Vahşeti: Yunan Fecayii Hakkında Raporlar, Vesikalar, Mektublar* başlıklı kitaplar yayınlandı.

Hükümet, Yunan mezalimini yerinde araştırmak için Mezalim Tetkik Heyetleri de kurdu (*İstikbâl*, 29 Ekim 1922, s. 1). Bu heyetler işgalden yeni kurtulan alanlara giderek incelemeler yaptı ve raporlar hazırladılar (*Hâkimiyet-i Milliye*, 3 Ekim 1922, s. 4). Halide Edip Hanım'ın liderliğinde *İkdâm* yazarlarından Yakup Kadri, *Vakit* yazarlarından Mehmet Asım ve *Akşam* yazarlarından Falih Rıfkı Beylerden oluşan bir komisyon kuruldu (*Hâkimiyet-i Milliye*, 4 Ekim 1922, s. 2). Bu yazarlar şahit oldukları mezalimi ispatlayan yazılarını gazetelere gönderdiler. İzmir-Afyonkarahisar, Afyonkarahisar-Bursa arasını yerinde inceleyen komisyon, gözlemlerini bir rapor olarak hazırladı. Onların incelemelerine dayanan, *İzmir'den Bursa'ya Hikâyeler, Mektuplar ve Yunan Ordusunun Mesuliyetine Dair Bir Tedkik* adlı kitap da çıkarıldı (Halide Edip, Yakup Kadri, Falih Rıfkı, Mehmet Asım, 1338). Bursa'daki mezalim tahkik komisyonunda ise Belediye doktoru Mehmet Ali, Avukat Hüsnü ve fotoğrafçı Ali Saib Beyler bulunmaktaydı. Bu heyet de Bursa ve civarındaki Yunan mezalimini tahkik ederek raporlar hazırladı (*Hâkimiyet-i Milliye*, 10 Ekim 1922, s. 3; *Hâkimiyet-i Milliye*, 11 Ekim 1922, s. 3; *Hâkimiyet-i Milliye*, 12 Ekim 1922, s. 3).

Hükümet, Yunanların Batı Anadolu'daki tahribatını ve zararını tespit etme adına Yunan işgalinde mağdur olanlardan beyannameler topladı. Bu beyannamelerde mağdur vatandaşlar Hükümete şahitleriyle ispatlı beyannameler sundular. Beyannamelerde Yunan askerlerinin, yerli Rumların, Ermenilerin ve işbirlikçi Müslüman çetelerinin mezalimi karşısındaki maddi kayıplarını ortaya koydular (BCA, 272-0-0-12/39/38/14/1-25).

SONUÇ

Çalışmadan çıkarılan önemli sonuçlardan biri, Yunan ordusu ve işbirlikçilerinin Büyük Taarruz'da aldıkları ilk mağlubiyetin ardından tahliye etmek zorunda kaldıkları yerleri ateşe vermiş olmalarıdır. Bu uygulamayı bir program dâhilinde tatbik etmişlerdir. Çekildikleri son yere kadar, fırsat buldukları yerlerde bu metodu uygulamışlardır. Yine yakaladıkları pek çok Müslümanı yakmak suretiyle yaralamışlar, sakat bırakmışlar ve katletmişlerdir. Batı Anadolu'da pek çok şehri, nahiyeyi ve köyü kül yığınına dönüştürmüşler, insanlarda ise acı ve gözyaşı bırakmışlardır.

İzmir'in kurtuluşunun hemen ardından şehirde çıkan "Büyük Yangın" da Yunanların uyguladıkları yangın çıkarma metodunun bir uzantısı olarak değerlendirilebilir. Her ne kadar İzmir'deki yangın Yunan ordusunun şehri tahliyesinden sonra çıkmışsa da yangını çıkarma potansiyeli yüksek olan ve o an şehri terk etmeyi başaramayan, orada burada saklanan ve Türk kuvvetleriyle çatışmaya dahi giren Yunan ordusunun artıkları ve işbirlikçileri bulunmaktaydı. İlginçtir Yunanistan, Büyük Taarruzun mağlubiyetinin etkilerini azaltmak, kamuoyunu teskin etmek amacıyla uluslararası alanda İzmir yangını üzerinden Türkiye'yi ve Türkleri sıkıştırıp aleyhine dönen dünya kamuoyunu lehine çevirme çabasına girmiştir. Fakat Büyük Taarruz'da

² Matbuat ve İstihbarat Genel Müdürlüğü, 28 Ekim 1922'de Hilal-i Ahmer Cemiyetine çektiği telgrafta hazırlanacak risalelerde kullanılmak için Cemiyette bulunan ilgili bilgi ve belgelerin gönderilmesini istedi (Türk Kızılay Arşivi, 39/49).

aldıkları ilk mağlubiyetten, tahliye etmek zorunda kaldıkları son noktaya kadar uyguladıkları yangın çıkarmak usulü onları: “Yavuz hırsız ev sahibini bastırır” konumuna getirmektedir. Dolayısıyla yangının çıkarılması ve yayılmasında asıl sorumlular Yunan ordusunun şehirde kalan artıklarıdır.

Dönemin TBMM Hükümeti ise farklı vasıtalarla Yunanistan'ın Batı Anadolu'da yaptığı tahribatın boyutunu ölçmeye ve tüm dünyaya göstermeye çalışmıştır. Kuşkusuz bu durum hem Türkiye'yi Hristiyanlara mezalim yapmakla suçlayan Yunanistan Hükümetine ve İngiltere Hükümetine bir cevap, hem de sürmekte olan Lozan Konferansına Batı Anadolu'daki tahribat nedeniyle Yunanistan'dan tamirat ve tazminat alabilmek için sunulacak önemli delilleri oluşturmak amacıyla yapılmıştır.

KAYNAKÇA

Arşivler

- ATASE, *İSH*, Kutu: 1737, Gömlek: 149, Belge: 149-1.
- ATASE, *İSH*, Kutu: 1784, Gömlek: 100, Belge: 100-1.
- ATASE, *İSH*, Kutu: 1784, Gömlek: 75, Belge: 75-1, 3.
- ATASE, *İSH*, Kutu: 1784, Gömlek: 83, Belge: 83-1, 2.
- ATASE, *İSH*, Kutu: 1784, Gömlek: 98, Belge: 98-1.
- ATASE, *İSH*, Kutu: 1785, Gömlek: 9, Belge: 9-1.
- ATASE, *İSH*, Kutu: 1786, Gömlek: 140, Belge: 140-1.
- ATASE, *İSH*, Kutu: 1786, Gömlek: 143, Belge: 143-1; 1a.
- ATASE, *İSH*, Kutu: 1786, Gömlek: 155, Belge: 155-9.
- ATASE, *İSH*, Kutu: 1786, Gömlek: 156, Belge: 156-17.
- ATASE, *İSH*, Kutu: 1790, Gömlek: 17, Belge: 17-8.
- ATASE, *İSH*, Kutu: 1790, Gömlek: 18, Belge: 18-3, 5, 6.
- ATASE, *İSH*, Kutu: 1790, Gömlek: 19, Belge: 19-2.
- ATASE, *İSH*, Kutu: 1798, Gömlek: 75, Belge: 75-1.
- ATASE, *İSH*, Kutu: 1798, Gömlek: 76, Belge: 76-1.
- ATASE, *İSH*, Kutu: 1802, Gömlek: 20, Belge: 20-21.
- ATASE, *İSH*, Kutu: 1802, Gömlek: 21, Belge: 21-13, 16, 24, 26a, 28a, 29.
- ATASE, *İSH*, Kutu: 1802, Gömlek: 22, Belge: 22-1a, 3, 4a, 7, 8a.
- ATASE, *İSH*, Kutu: 1784, Gömlek: 86, Belge: 86-1.
- ATASE, *İSH*, Kutu: 1784, Gömlek: 98, Belge: 98-1.
- ATASE, *İSH*, Kutu: 1787, Gömlek: 22, Belge: 22-1.

BCA, Fon Kodu: 30.10.0.0, Kutu: 54, Gömlek: 355, Sıra: 13, lef. 11-12, 24-31.

BCA, Fon Kodu: 272-0-0-12, Kutu: 40, Gömlek: 40, Sıra: 1, lef. 11.

BCA, Fon Kodu: 272-0-0-12, Kutu: 40, Gömlek: 43, Sıra: 14, lef. 40, 44, 49.

BCA, Fon Kodu: 30-18-1-1, Kutu: 6, Gömlek: 42, Sıra: 9, lef. 6-7, 31, 34, 41, 44, 48-52.

BCA, Fon Kodu: 272-0-0-12, Kutu: 39, Gömlek: 38, Sıra: 14, lef. 1-25.

BCA, Fon Kodu: 272-0-0-12, Kutu: 40, Sıra: 40, Sıra: 2, lef. 21.

Türk Kızılay Arşivi, Kutu No: 39, Belge: 49.

Gazeteler

(1922, 2 Eylül). *Hâkimiyet-i Milliye*, s. 2; (1922, 4 Eylül). *Hâkimiyet-i Milliye*, s. 1; (1922, 7 Eylül). *Hâkimiyet-i Milliye*, s. 1; (1922, 15 Eylül). *Hâkimiyet-i Milliye*, s. 1; (1922, 17 Eylül); *Hâkimiyet-i Milliye*, s. 1; (1922, 20 Eylül). *Hâkimiyet-i Milliye*, s. 2; (1922, 21 Eylül). s. 2; (1922, 1 Ekim). *Hâkimiyet-i Milliye*, s. 2; (1922, 2 Ekim). *Hâkimiyet-i Milliye*, s. 2; (1922, 3 Ekim) *Hâkimiyet-i Milliye*, s. 4; (1922, 4 Ekim). *Hâkimiyet-i Milliye*, s. 2, 4; (1922, 8 Ekim). *Hâkimiyet-i Milliye*, s. 2; (1922, 9 Ekim). *Hâkimiyet-i Milliye*, s. 2, 3; (1922, 10 Ekim). *Hâkimiyet-i Milliye*, s. 3; (1922, 11 Ekim). *Hâkimiyet-i Milliye*, s. 3; (1922, 12 Ekim). *Hâkimiyet-i Milliye*, s. 3; (1922, 16 Ekim). *Hâkimiyet-i Milliye*, s. 2; (1922, 18 Ekim). *Hâkimiyet-i Milliye*, s. 2; (1922, 19 Ekim). *Hâkimiyet-i Milliye*, s. 4; (1922, 23 Ekim), s. 1, 4; (1922, 30 Ekim) *Hâkimiyet-i Milliye*, s. 2.

(1922, 30 Ağustos). *Yeni Adana*, s. 1; (1922, 4 Eylül). *Yeni Adana*, s. 1; (1922, 6 Eylül). *Yeni Adana*, s. 2; (1922, 10 Eylül). *Yeni Adana*, s. 1; (1922, 13 Eylül). *Yeni Adana*, s. 1; (1922, 19 Eylül). *Yeni Adana*, s. 2, 3; (1922, 20 Eylül). *Yeni Adana*, s. 2.

(1922, 4 Eylül). *Açıksöz*, s. 1.

(1922, 4 Eylül). *Varlık*, s. 1.

(1922, 5 Eylül). *Vakit*, s. 1.

(1922, 7 Eylül). *The New York Times*.

(1922, 5 Eylül). *Babalık*, s. 1; (1922, 12 Eylül). *Babalık*, s. 1; (1922, 17 Eylül). *Babalık*, s. 1; (1922, 19 Eylül). *Babalık*, s. 1, 2; (1922, 22 Eylül). *Babalık*, s. 1.

(1922, 10 Eylül). *Peyâm-ı Sabâh*, s. 1; (1922, 15 Eylül). *Peyâm-ı Sabâh*, s. 1; (1922, 16 Eylül). *Peyâm-ı Sabâh*, s. 1; (1922, 17 Eylül). *Peyâm-ı Sabâh*, s. 2; (1922, 18 Eylül). *Peyâm-ı Sabâh*, s. 1; (1922, 19 Eylül). *Peyâm-ı Sabâh*, s. 1.

(1922, 7 Eylül). *İkdâm*, s. 1; (1922, 15 Eylül). *İkdâm*, s. 1; (1922, 16 Eylül). *İkdâm*, s. 1.

(1922, 7 Eylül). *İstikbâl*, s. 1; (1922, 24 Eylül). *İstikbâl*, s. 1; (1922, 29 Ekim). *İstikbâl*, s. 1.

(1922, 30 Eylül). *Sada-yı Hak*, s. 1.

(1922, 4 Ekim) *Şark*, s. 2.

Kitaplar ve Makaleler

Anadolu'da Yunan Zulmü, (1338). 3. Kısım: İstihbarat Matbaası.

Anadolu'da Yunan Zulüm ve Vahşeti: Yunan Fecayii Hakkında Raporlar, Vesikalar, Mektuplar. (1338). Ankara: Matbuat ve İstihbarat Matbaası.

Orta Anadolu'da Yunan Mezalimi (1339). İstanbul: Garb Cephesi Erkan-ı Harbiyesi 2. Şubesi. *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi* (1992). Belge: 2415, S. 93, ss. 201.

APAK, R. (1990). *İstiklâl Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu. ATATÜRK, M. K. (1997). *Nutuk (1919-1927)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.

AYGEN, M.S., TUNCA, A., SARLIK A. (1984). *Büyük Zafer'e Doğru*, Afyon: Türkelî Matbaası. ÇALIŞLAR, İ. (2009). *Gün Gün, Saat Saat İstiklâl Harbi'nde Batı Cephesi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür.

Halide Edip, Yakup Kadri, Falih Rıfkı, Mehmet Asım (1338), *İzmir'den Bursa'ya Hikâyeler, Mektuplar ve Yunan Ordusunun Mesuliyetine Dair Bir Tedkik*, İstanbul: Akşam-Teşebbüs Basımevi.

İLGAR, Y. (2000). "Millî Mücadele Döneminde Afyonkarahisar'da Yunan Mezalimi", *V. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, Afyonkarahisar: Afyon Belediyesi , ss. 372-404.

JAESCHKE, G. (1989). *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi Mondros'tan Mudanya'ya Kadar (30 Ekim 1918-11 Ekim 1922)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

KARAOĞUZ, T.(1338). *Orta Anadolu'da Yunan Faciaları*, İstanbul.

KARS, Z. (1999). *Millî Mücadele'de Kayseri*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.

ORBAY, R. (1993). *Cehennem Değirmeni, Siyasi Hatıralarım*, C. I, İstanbul: Emre.

SABİS, A.İ. (2021). *Millî Mücadele Hatıraları*, Erhan Çiftçi (Haz.), İstanbul: Timaş.

SAMİZADE, S. (1922, 12 Eylül). "Ordu ile Beraber (1)", *Babalık*, s. 1.

SHAW, S.J. (2000). *From Empire to Republic*, Vol. IV, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

TUTSAK, S. (1995). "Millî Mücadele'de Uşak", *Tarih İncelemeleri Dergisi*. C. X, ss. 289-311.

Türk İstiklal Harbi (TİH) (1967). *Büyük Taarruza Hazırlık ve Büyük Taarruz (10 Ekim 1921-31 Temmuz 1922)*, C. II, VI. Kısım, 1. Kitap, Ankara: Genelkurmay Basımevi.

Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, (1974). *Kütahya Eskişehir Muharebeleri*, C. II, 4. Kısım, Ankara: Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Basımevi.

Türk İstiklal Harbi (1995). *Büyük Taarruz (1-31 Ağustos 1022)*, C. II, VI. Kısım, 2.Kitap, Ankara: Genelkurmay Basımevi.